

UWAGI O STANIE PRZESTRZEGANIA
PRAW DZIECKA

PRAWO DO ŻYCIA I OCHRONY ZDROWIA

Państwa-Strony uznają, że każde dziecko ma niezbywalne prawo do życia.

(art. 6 Konwencji o prawach dziecka)

Państwa-Strony uznają prawo dziecka do jak najwyższego poziomu zdrowia i udogodnień w zakresie leczenia chorób oraz rehabilitacji zdrowotnej.

(art. 24 Konwencji o prawach dziecka)

Uwagi Rzecznika Praw Dziecka w zakresie przestrzegania prawa dziecka do życia i ochrony zdrowia to:

■ niewystarczająca dostępność do lekarzy specjalistów

W dalszym ciągu czas oczekiwania na wizytę u lekarza specjalisty jest zbyt długi. Dzieci mają utrudniony dostęp do lekarzy specjalistów w zakresie m.in. pediatrii, neonatologii, stomatologii, okulistyki, laryngologii, ortodoncji, psychiatrii, neurologii, rehabilitacji czy chorób metabolicznych.

■ niedoszacowanie procedur pediatrycznych dla dzieci

Nadal wycena świadczeń medycznych dla dzieci jest zbyt niska w stosunku do ich rzeczywistych kosztów.

■ konieczność corocznego badania każdego dziecka przez lekarza pediatrę

W dalszym ciągu nie został zrealizowany postulat Rzecznika, aby przynajmniej raz w roku każde dziecko, również zdrowe, zostało przebadane przez lekarza pediatrę. Badanie to ma służyć skutecznej profilaktyce, w tym wczesnemu wykrywaniu nieprawidłowości zdrowotnych i rozwojowych oraz rozpoznawaniu symptomów krzywdzenia dzieci.

■ brak standardów medycznych w profilaktyce zdrowotnej nad dziećmi

W dalszym ciągu nie przyjęto standardów postępowania medycznego przy udzielaniu świadczeń zdrowotnych z zakresu opieki profilaktycznej nad dziećmi i młodzieżą.

■ dramatyczna sytuacja w psychiatrii dziecięcej

Niska wycena świadczeń psychiatrycznych dla dzieci, nierównomierne rozmieszczenie placówek oraz zbyt mała liczba specjalistów z zakresu psychiatrii dzieci

i młodzieży powoduje brak należytego zabezpieczenia dzieci w specjalistyczną opiekę w tym zakresie. Oferta terapii dla małych pacjentów jest niewystarczająca. Oddziały szpitalne są przeciążone, co zagraża bezpieczeństwu hospitalizowanych dzieci. W Polsce odsetek dzieci i młodzieży wykazujących zaburzenia psychiczne w stopniu wymagającym profesjonalnej pomocy wynosi nie mniej niż 9%, co oznacza, że pomocy systemu leczenia psychiatrycznego i psychologicznego wymaga około 630 000 dzieci i młodzieży poniżej 18. roku życia¹.

■ ograniczona dostępności do pomocy stomatologicznej

Nadal nie w pełni zadowalająca jest polityka państwa w zakresie poprawy stanu zdrowia jamy ustnej u dzieci, która obejmowałaby leczenie profilaktyczne, leczenie urazów stomatologicznych, leczenie ortodontyczne oraz wykonywanie zabiegów w znieczuleniu lub sedacji, w szczególności u dzieci z niepełnosprawnością. Istnieje potrzeba wpisania określonych procedur i świadczeń do koszyka świadczeń gwarantowanych z zakresu leczenia stomatologicznego dla dzieci i młodzieży.

■ niedostateczna opieka zdrowotna w szkołach

W dalszym ciągu normy zatrudnienia pielęgniarek w szkołach uzależnione od liczby uczniów powodują, że w małych szkołach opieka ta jest pozorna. Kontrakty z pielęgniarkami na pracę w wymiarze kilku godzin w tygodniu w jednej szkole nie zabezpieczają potrzeb dzieci, w szczególności dzieci przewlekle chorych. Nadal nie weszła w życie ustawa o opiece zdrowotnej nad uczniami.

■ wzmocnienie profilaktyki zdrowotnej na wczesnym etapie edukacji

Konieczne jest wzmocnienie profilaktyki zdrowotnej we wczesnym okresie rozwoju dziecka poprzez zapewnienie opieki pielęgniarskiej w przedszkolu. Ma to szczególne znaczenie w przypadku zabezpieczania potrzeb dzieci z niepełnosprawnościami oraz chorobami przewlekłymi.

■ objęcie dzieci z chorobami rzadkimi wysokospecjalistyczną opieką zdrowotną

Dzieci z chorobami rzadkimi i ultraradkimi należy objąć szczególną wysokospecjalistyczną opieką zdrowotną. Konieczne są zmiany systemowe w obszarze dostępności do nowoczesnych leków i programów terapeutycznych. Dalszego monitorowania

¹ M. Janas-Kozik, Sytuacja psychiatrii dzieci i młodzieży w Polsce w 2016 r. Aktualne występowanie i obraz zaburzeń psychicznych wieku rozwojowego. *Psychiatria* 2017; 14, 1: 61–63.

wymagają także przedłużające się prace nad opracowaniem i przyjęciem Narodowego Planu Chorób Rzadkich.

■ **ograniczona dostępność do nowych terapii oraz nowoczesnych leków, wynikająca z problemów w realizacji niekomercyjnych badań klinicznych**

Istnieje potrzeba wypracowania rozwiązań, które pozwolą na ułatwienia w prowadzeniu niekomercyjnych badań klinicznych, co spowoduje skrócenie czasu oczekiwania na efekty terapii. Ten sam warunek dotyczy kwestii stosowania w pediatrii leków, które nie mają zarejestrowanych wskazań w danej chorobie lub w określonym wieku pacjenta.

■ **samouszkodzenia, próby samobójcze, samobójstwa dzieci**

Nadal nie została uregulowana kwestia właściwego zabezpieczenia małoletnich pod względem opieki psychologiczno-psychiatrycznej. Obserwuje się wzrost zjawiska podejmowania prób samobójczych i zamierzonych samookaleczeń wśród dzieci. Jak wynika z danych² Komendy Głównej Policji, w 2017 r. 28 dzieci w wieku od 7 do 12 lat oraz 702 dzieci w wieku od 13 do 18 lat dokonało prób samobójczych, które w przypadku 116 dzieci zakończyły się śmiercią. Dane te jednak nie odzwierciedlają rzeczywistej skali zjawiska, dlatego istnieje pilna potrzeba wprowadzenia skutecznego systemu gromadzenia i analizy danych. Nadal aktualna jest potrzeba stworzenia ogólnopolskich programów profilaktycznych i terapeutycznych w zakresie przeciwdziałania depresji oraz próbom samobójczym u dzieci.

■ **problem braku wspierania młodych rodziców (w tym małoletnich rodziców)**

W Polsce 3,5–5% dzieci rodzonych jest przez małoletnie matki. Ciężce małoletnich nie są planowane. Stwarzają określone niebezpieczeństwa zdrowotne zarówno dla matki, jak i dla dziecka. Mają także określone następstwa społeczne. Nadal system opieki zdrowotnej nie uwzględnia specyficznych potrzeb małoletnich rodziców. Młodzi rodzice nie otrzymują odpowiedniego wsparcia.

■ **dostęp do lekarza ginekologa dla osób małoletnich**

Należy prawnie zapewnić możliwość samodzielnego dostępu do lekarza ginekologa małoletniej pacjentce powyżej 15. roku życia.

² <http://statystyka.policja.pl/st/wybrane-statystyki/zamachy-samobojcze/63803,Zamachy-samobojcze-od-2017-roku.html>

■ **spożywanie alkoholu przez kobiety w ciąży**

Wciąż bardzo niepokojący jest wysoki odsetek kobiet spożywających alkohol w trakcie ciąży. Może prowadzić to do występowania nieprawidłowości neurobehawioralnych oraz innych trwałych uszkodzeń organizmu dziecka. Należy podjąć działania edukacyjne, profilaktyczne i prawne w celu pomocy dziecku i matce.

Państwowa Agencja Rozwiązywania Problemów Alkoholowych szacuje, że co roku w Polsce rodzi się około 9 tys. dzieci z zaburzeniami rozwojowymi powstałymi w wyniku kontaktu z alkoholem w czasie życia płodowego. Do sięgania po alkohol podczas ciąży przyznaje się ok. 30% kobiet. Około 1000 dzieci rocznie rodzi się z pełnoobjawowym FAS.

■ **ograniczona dostępność do terapii dla dzieci z zaburzeniami ze spektrum autyzmu**

W dalszym ciągu terapia dla dzieci z rozpoznanymi zaburzeniami ze spektrum autyzmu prowadzona jest w placówkach medycznych i niemedycznych. Brak jest standaryzacji, w tym np. przyjęcia minimum terapeutycznego dla dziecka.

■ **używanie przez dzieci alkoholu i innych środków psychoaktywnych**

Nadal w Polsce nie są prowadzone kompleksowe badania dotyczące zażywania przez dzieci środków psychoaktywnych. Brak danych nie pozwala na ocenę skali zjawiska i wdrożenie skutecznego programu przeciwdziałania.

■ **ograniczona dostępność do biegłych sądowych w zakresie wielu dziedzin medycyny, niezbędnych w orzekaniu o niepełnosprawności**

Wydłuża się okres niezbędny do oceny prawidłowości postępowania medycznego lub orzekania o niepełnosprawności dzieci. W efekcie postępowania sądowe trwają wiele lat, co w przypadku dzieci z niepełnosprawnością ogranicza im możliwość korzystania z pomocy finansowej.

■ **używanie przez dzieci leków w celach niemedycznych**

Nadal w Polsce nie są prowadzone kompleksowe badania dotyczące problemu zażywania przez dzieci leków w celach niemedycznych, w związku z tym nie ma możliwości oceny skali tego zjawiska. Brak danych utrudnia konstruowanie optymalnych programów profilaktycznych.

■ **problem szczepień ochronnych u dzieci oraz potrzeba upowszechniania właściwej wiedzy na ten temat**

W dalszym ciągu postępuje obniżenie poziomu wyszczepialności populacji wieku rozwojowego, co zwiększa ryzyko powrotu zachorowań na choroby zakaźne. Niezwykle istotne jest, aby przekaz na temat szczepień ochronnych był jednolity i niepozostawiający wątpliwości. W 2017 r. ponad 30 tys. dzieci w Polsce nie została zaszczepiona, choć jest taki obowiązek³. W pierwszej połowie 2018 roku⁴ odnotowano 34 273 odmowy zaszczepienia dziecka.⁵

■ **zmniejszająca się liczba dzieci korzystających z leczenia uzdrowiskowego**

Niezmiennie przyczyną tego stanu są „niedojazdy” dzieci do placówek oraz mała liczba skierowań wystawianych przez lekarzy.

■ **problem nadwagi i otyłości wśród dzieci**

Nadwaga i otyłość są istotnymi czynnikami ryzyka rozwoju wielu chorób przewlekłych i dolegliwości zdrowotnych. Bez podjęcia zdecydowanych działań zmierzających do powstrzymania problemu otyłości należy spodziewać się znaczącego wzrostu zachorowań na cukrzycę, choroby krążenia i nowotwory. Ważnym miejscem edukacji w tym zakresie powinny być jednostki systemu oświaty. Jak podaje Najwyższa Izba Kontroli⁶, odsetek uczniów z zaburzeniami masy ciała zwiększył się do 22%. Najszybciej wzrastał odsetek dzieci otyłych, mających nadmiar tkanki tłuszczowej występujący w stopniu zaawansowanym (wzrost o 3,3%) oraz z nadwagą, mających nadmiar tkanki tłuszczowej występujący w stopniu umiarkowanym (wzrost o 1,5%). Z zaprezentowanych w czerwcu 2018 r. danych Instytutu Matki i Dziecka wynika, że ok. 25% 3-latków ma nieprawidłową masę ciała, aż 1/3 8-latków ma nadwagę lub otyłość, u 15-latków u 15% występuje nadwaga i otyłość.⁷

³ Z danych Narodowego Instytutu Zdrowia Publicznego – Państwowego Zakładu Higieny wynika, że w 2017 r. – odmówiono szczepień w 30089 przypadkach

⁴ stan na 30.06.2018

⁵ Dane Narodowego Instytutu Zdrowia Publicznego – Państwowego Zakładu Higieny <http://szczepienia.pzh.gov.pl/faq/gdzie-mozna-znalezc-informacje-na-temat-liczby-niezaszczepionych-dzieci/>

⁶ Najwyższa Izba Kontroli, Wdrażanie zasad zdrowego żywienia w szkołach publicznych 2015–2016, Warszawa 2017 r., <https://www.nik.gov.pl/plik/id,14601,vp,17066.pdf>

⁷ Instytut Matki i Dziecka, wyniki badania PITNUTS 2016-2017, badania COSI 2016-2017 oraz badania HBSC 2018.

■ **problem zakażeń szpitalnych lekoopornymi bakteriami**

W 2017 roku organom Państwowej Inspekcji Sanitarnej zgłoszono 84 ogniska epidemiczne zakażeń szpitalnych wywołanych przez pałeczki *Klebsiella pneumoniae* NDM (zakażenie stwierdzono u 87 osób, bezobjawową kolonizację u 391 osób). Do 31 sierpnia 2018 r. zgłoszono do państwowych powiatowych inspektorów sanitarnych 53 ogniska epidemiczne zakażeń szpitalnych *Klebsiella pneumoniae* NDM. Rzecznik podziela stanowisko Głównego Inspektora Sanitarnego, że pojawianie się w szpitalach szczepów bakteryjnych zwiększonej, a nawet całkowitej oporności na dostępne antybiotyki oraz wzrost liczby ognisk tych zakażeń stało się jednym z najpoważniejszych wyzwań dla systemu opieki zdrowotnej i dla zdrowia publicznego. Zagadnienie to musi być przedmiotem dalszych działań organów odpowiedzialnych za bezpieczeństwo zdrowotne w Polsce.

■ **problem ponoszenia przez rodziców (opiekunów prawnych) małoletnich pacjentów opłat za pobyt przy dziecku w szpitalu**

Należy wprowadzić rozwiązania prawne, które zagwarantują rodzicom bezpłatny pobyt przy hospitalizowanym dziecku. Koszty tego pobytu powinny być finansowane z budżetu państwa.

■ **problem wszawicy w szkołach i placówkach**

Nadal nierozwiązany pozostaje problem wszawicy w jednostkach systemu oświaty. Zasadne wydaje się wypracowanie sposobu postępowania w takiej sytuacji w każdym przedszkolu i w każdej szkole przy współpracy z rodzicami dzieci. Niezbędna jest też edukacja na ten temat i uświadomienie dorosłym, że nie jest to „wstydlivy problem”, a kwestia, którą należy rozwiązać.

PRAWO DO WYCHOWANIA W RODZINIE

(...) Państwa-Strony będą okazywały odpowiednią pomoc rodzicom oraz opiekunom prawnym w wykonywaniu przez nich obowiązków związanych z wychowywaniem dzieci oraz zapewnią rozwój instytucji, zakładów i usług w zakresie opieki nad dziećmi.

(art. 18 Konwencji o prawach dziecka)

Uwagi Rzecznika Praw Dziecka w zakresie przestrzegania prawa dziecka do wychowania w rodzinie to:

■ konieczność wspomagania rodzin biologicznych

Nadal obserwuje się problem niewystarczającej współpracy pomiędzy instytucjami zobowiązanymi do niesienia pomocy rodzinie. Utrudnia to rozeznanie indywidualnych potrzeb każdego dziecka i podjęcie trafnych decyzji co do jego losu.

■ konieczność podnoszenia kompetencji rodzicielskich

Kluczowym czynnikiem przeciwdziałającym umieszczeniu dzieci w pieczy zastępczej jest kompleksowe wspieranie rodzin w podnoszeniu ich kompetencji wychowawczych. Odpowiednio udzielane wsparcie, m.in. przez asystenta rodziny, pracownika socjalnego, placówkę edukacyjną, placówkę opiekuńczo-wychowawczą, poradnię psychologiczno-pedagogiczną czy organizację pozarządową, pomoże rodzicom i opiekunom w prawidłowym sprawowaniu funkcji wychowawczych. Wciąż niedocenianymi narzędziami są warsztaty kompetencji wychowawczych i terapia rodzinna. Sądy zbyt rzadko zobowiązują opiekunów do udziału w tego typu zajęciach, które powinny stanowić podstawowy środek wspierający rodzinę w pojawiających się trudnościach w wychowaniu dziecka.

■ konieczność zapewnienia dzieciom i ich rodzicom realnego dostępu do specjalistycznej pomocy

Konieczne jest kompleksowe zabezpieczenie potrzeb rodziny przeżywającej trudności poprzez poszerzenie dostępności do placówek oraz specjalistów zajmujących się terapią rodzinną, poradnictwem lub świadczących rodzinie inną pomoc. Pomoc ta powinna być bezpłatna i niezwłocznie dostępna.

■ problem w realizacji prawa dziecka do wychowania przez oboje rodziców

Nadal dużym problemem jest izolowanie dziecka od drugiego rodzica niesprawującego bezpośredniej opieki nad małoletnim.

■ konieczność uregulowania problemu tzw. porwań rodzicielskich

Nadal występuje problem tzw. porwań rodzicielskich, które są rażącym nadużyciem władzy rodzicielskiej. Takie przypadki powinny zawsze znajdować odzwierciedlenie w decyzjach sądu rodzinnego w zakresie władzy rodzicielskiej. Ograniczeniu zjawiska sprzyjałoby spenalizowanie tych zachowań.

■ niska świadomość konsekwencji uprowadzenia dziecka za granicę

Nadal istotnym problemem jest niska świadomość prawna konsekwencji związanych z wywiezieniem dziecka za granicę bez zgody drugiego rodzica.

■ niska świadomość przepisów prawa międzynarodowego w zakresie jurysdykcji w sprawach dotyczących władzy rodzicielskiej

Problemem jest niska świadomość prawna w zakresie regulacji prawa międzynarodowego określającego jurysdykcję krajową w sprawach dotyczących władzy rodzicielskiej. Polscy rodzice często nie wiedzą, że – co do zasady – jurysdykcję mają sądy państwa, w którym dziecko ma miejsce stałego pobytu, niezależnie od obywatelstwa małoletniego.

■ konieczność zmiany prawa rodzinnego

Obowiązujące przepisy prawa rodzinnego są archaiczne i nieprzystające do współczesnego myślenia o dziecku i rodzinie. Konieczne jest przyjęcie nowych regulacji, zgodnych ze współczesną filozofią pojmowania zagadnień rodzinno-prawnych. Od lat Rzecznik Praw Dziecka wskazuje się na potrzebę wyodrębnienia prawa rodzinnego, którego zadaniem byłaby jego funkcja ochronna podniesiona do rangi równorzędnej z funkcją represyjną prawa karnego oraz funkcją odszkodowawczą prawa cywilnego. Nowe prawo rodzinne powinno zdefiniować i zredefiniować pojęcia związane z dzieckiem i rodziną, w tym m.in.: relacje osobiste i rodzinne – w miejsce dotychczasowych kontaktów, odpowiedzialność rodzicielską – w miejsce władzy rodzicielskiej, sytuacje wychowawcze, dobro dziecka, a także naczelne zasady prawa rodzinnego. Zadaniem nowego prawa powinno być umacnianie podmiotowości rodziny i jej autonomii, podmiotowości dziecka i rodziców – przy zachowaniu zasady subsydiarności państwa. Powinno ono kompleksowo uregulować w jednym akcie normatywnym prawo materialne, procesowe i wykonawcze. W 2018 r. roku Rzecznik Praw Dziecka przedstawi Parlamentowi i opinii publicznej projekt Kodeksu rodzinnego, opracowany przez Komisję Kodyfikacyjną Prawa Rodzinnego przy Rzeczniku Praw Dziecka.

■ przewlekłość postępowań sądowych

Wciąż nierozwiązany pozostaje problem przewlekłości postępowań sądowych w sprawach rodzinnych i opiekuńczych, co uniemożliwia sprawną realizację praw i ochrony interesów małoletnich.

- **przewlekłość w sporządzaniu opinii przez opiniodawcze zespoły sądowych specjalistów**

Średni czas oczekiwania na badanie w opiniodawczym zespole sądowych specjalistów oraz wydanie opinii wynosi kilka miesięcy, co skutkuje brakiem w tym czasie czynności sądów. W sprawach rodzinnych, opiekuńczych i nieletnich sprawne procedowanie jest ważne dla ochrony praw i dobra dziecka.

- **niestabilność środowiska wychowawczego dzieci umieszczonych w pieczy zastępczej**

Należy zwrócić uwagę na naruszanie prawa dziecka do stabilnego środowiska wychowawczego. Każde dziecko do prawidłowego rozwoju potrzebuje poczucia bezpieczeństwa oraz stabilizacji, a czynniki te są szczególnie ważne w odniesieniu do małoletnich wychowujących się poza rodziną biologiczną. Niewłaściwa organizacja pieczy zastępczej powoduje wielokrotne przenoszenie dzieci pomiędzy jej różnymi formami. Problem powinien być przedmiotem szczególnej uwagi ze strony wojewodów zobowiązanych do kontroli organizacji i jakości sprawowania pieczy zastępczej.

- **problem umieszczania małych dzieci w instytucjonalnej pieczy zastępczej**

W dalszym ciągu istnieje problem umieszczania – wbrew przepisom ustawy o wspieraniu rodziny i systemie pieczy zastępczej – małych dzieci w instytucjonalnej pieczy zastępczej. Zgodnie z prawem w takiej pieczy nie mogą być umieszczane dzieci poniżej 10. roku życia, chyba że zajdą przewidziane ustawą wyjątki.

- **konieczność wsparcia instytucji asystenta rodziny**

Konieczne jest wypracowanie jednolitych standardów pracy asystenta rodziny i wyposażenie go w narzędzia wspomagające w pracy z rodziną. Rzecznik nadal postuluje zmniejszenie liczby rodzin, z którymi pracuje jeden asystent, a także stworzenie warunków stabilizujących zatrudnienie asystenta.

Niezwykle ważne jest zrealizowanie wniosków zawartych w Raporcie Najwyższej Izby Kontroli pn. „Funkcjonowanie asystentów rodziny w świetle ustawy o wspieraniu rodziny i systemie pieczy zastępczej”.

■ konieczność monitorowania jakości pracy placówek opiekuńczo-wychowawczych

Istnieje potrzeba wzmocnienia nadzoru nad pracą placówek opiekuńczo-wychowawczych, w kontekście realizacji Zaleceń dotyczących pobytu dzieci w placówkach opiekuńczo-wychowawczych wydanych jako wspólny dokument Rzecznika Praw Dziecka i Ministra Pracy i Polityki Społecznej. Organy zobowiązane do podejmowania działań nadzorczych zbyt często realizują je w niedostatecznym stopniu.

■ brak wystarczającej liczby placówek wsparcia dziennego

W dalszym ciągu istnieje zbyt mało placówek wsparcia dziennego w stosunku do potrzeb. Brak tego rodzaju miejsc pozbawia dzieci z rodzin dysfunkcyjnych możliwości uzyskania potrzebnego im wsparcia, a tym samym może powodować, że niektóre z nich nie będą mogły pozostać w rodzinach biologicznych – konieczne będzie ich umieszczenie w pieczy zastępczej lub młodzieżowym ośrodku wychowawczym, co w każdym przypadku wiązać się będzie z kolejną traumą w ich życiu. Organy i instytucje odpowiedzialne za funkcjonowanie placówek powinny skupić się na niwelowaniu barier utrudniających ich powstawanie i bieżącą pracę.

■ niewystarczające monitorowanie losów dziecka i jego biologicznej rodziny przez sądy

W dalszym ciągu po umieszczeniu dziecka w pieczy zastępczej sądy nie sprawują wystarczającej kontroli nad pomocą udzielaną rodzinie i jej efektami. Niewielu sędziów uczestniczy w posiedzeniach zespołów dokonujących okresowej oceny dziecka umieszczonego w pieczy zastępczej.

■ niewystarczająca realizacja obowiązku przesyłania postanowienia sądu do ośrodka adopcyjnego

Pomimo prawnego obowiązku przesyłania do ośrodka adopcyjnego w terminie 7 dni postanowienia o pozbawieniu władzy rodzicielskiej, sądy zbyt często nie dopełniają tej czynności i zwlekają z nią przez wiele tygodni, a nawet miesięcy. To poważne uchybienie proceduralne, które opóźnia rozpoczęcie procedury adopcyjnej. W konsekwencji dzieci dłużej czekają na znalezienie kochającej rodziny.

■ **konieczność wprowadzenia jednolitych zasad realizacji zadań przez ośrodki adopcyjne**

Należy niezwłocznie wdrożyć jednolite zasady funkcjonowania ośrodków adopcyjnych, które uwzględniać będą dziecięcą podmiotowość oraz przepisy Konwencji o prawach dziecka. Służyć temu mogą opracowane przez Rzecznika Praw Dziecka *Standardy realizacji zadań ośrodków adopcyjnych*.

■ **ograniczanie dzieciom przebywającym poza rodziną biologiczną kontaktów z bliskimi**

Aktualny pozostaje problem stosowania kar ograniczających kontakt z rodziną biologiczną dzieciom wychowującym się w rodzinnej lub instytucjonalnej pieczy zastępczej, w placówkach socjoterapeutycznych oraz resocjalizacyjnych. Taka praktyka narusza prawo dziecka do kontaktów osobistych oraz podtrzymywania więzi z rodziną biologiczną. Problem ten powinien być przedmiotem szczególnej uwagi ze strony instytucji kontrolujących (np. wojewody, starosty lub kuratora oświaty). Podtrzymywanie więzi wychowanka z osobami bliskimi nie tylko zaspokaja podstawowe dla każdego dziecka potrzeby emocjonalne, ale jest czynnikiem niezbędnym do kształtowania jego prawidłowej osobowości oraz sprzyja właściwemu przebiegowi procesu wychowawczego.

■ **mała liczba adopcji dzieci z niepełnosprawnością i dzieci starszych**

Istotnym problemem jest mała ilość adopcji dzieci z niepełnosprawnością i dzieci starszych. Konieczne jest wdrożenie programów, które zwiększą liczbę osób zainteresowanych adopcją dzieci z niepełnosprawnością i starszych.

■ **konieczność zagwarantowania rodzicom adopcyjnym uprawnienia do urlopu na warunkach urlopu macierzyńskiego**

Istnieje potrzeba zmiany przepisów Kodeksu pracy i przyznanie uprawnienia do urlopu na warunkach urlopu macierzyńskiego rodzicom adopcyjnym, niezależnie od wieku dziecka.

Przyznając rodzicom adopcyjnym taki urlop, umożliwimy im stałą opiekę, co pomoże dziecku w nawiązaniu prawidłowych relacji w nowej rodzinie, sprzyjać będzie eliminowaniu traumatycznych przeżyć, nadrabianiu opiekuńczo-wychowawczych oraz emocjonalnych zaniedbań.

■ **konieczność zapewnienia lepszej ochrony praw dziecka w sprawach o adopcje międzynarodowe**

Zachodzi potrzeba pilnej zmiany przepisów regulujących procedurę przeprowadzania adopcji zagranicznych w celu zagwarantowania pełnej ochrony praw dziecka.

■ **brak prawidłowego zabezpieczenia praw dzieci adoptowanych w sprawach o rozwiązanie stosunku przysposobienia**

Analiza spraw sądowych o rozwiązanie stosunku przysposobienia wskazuje na: niekorzystanie przez sądy z możliwości skierowania stron na mediację; rzadkie przeprowadzanie dowodu z opinii biegłych, niewłaściwą reprezentację małoletnich adoptowanych; brak wysłuchania dziecka adoptowanego; małą aktywność procesową prokuratorów; brak rozstrzygnięć odnośnie obowiązku alimentacyjnego na rzecz dziecka adoptowanego oraz brak należytej staranności w gromadzeniu i przeprowadzaniu dowodów przez sąd.

Postępowania o rozwiązanie stosunku adopcji nie są prowadzone w sposób w pełni gwarantujący ochronę dobra małoletniego adoptowanego.

■ **konieczność zwiększenia aktywności prokuratorów w sprawach o adopcję zagraniczną oraz rozwiązanie stosunku przysposobienia**

Konieczne jest wprowadzenie przepisów o obligatoryjności udziału prokuratora w sprawach o adopcję i rozwiązanie stosunku przysposobienia. Udział prokuratora w tych postępowaniach będzie gwarancją ochrony interesów dziecka i wszechstronnego zbadania każdej sprawy. Aktualnie ocena, czy istnieje potrzeba udziału prokuratora w ww. sprawach, należy wyłącznie do prokuratora, nie podlega więc kontroli sądu, nie może być również przedmiotem zarzutu strony.

■ **konieczność zagwarantowania nieletnim matkom możliwości wychowywania dziecka**

Aktualny pozostaje problem dotyczący stworzenia nieletnim matkom przebywającym w placówkach resocjalizacyjnych możliwości wychowywania swoich dzieci. Powinny one otrzymywać specjalistyczne wsparcie we właściwym wypełnianiu funkcji rodzicielskich, a także możliwość dalszej edukacji i zdobycia zawodu (postulat Rzecznika w zakresie praw

małoletnich rodziców przebywających w placówkach opiekuńczo-wychowawczych został zrealizowany).

■ niedostateczna reprezentacja dziecka

Nadal brak jest należytej reprezentacji dziecka w sprawach sądowych. Rzecznik oczekuje szybkiego uchwalenia przepisów regulujących właściwą, profesjonalną reprezentację dziecka w procesie.

■ nieskuteczność postępowań wykonawczych

Analiza prowadzonych w sądach postępowań wykonawczych wskazuje, że często dochodzi do sytuacji, w których prowadzi się bardzo długie, nawet kilkuletnie nadzory kuratorskie, przy równoczesnym braku reakcji ze strony sądu rodzinnego. Brak odpowiednich zarządzeń ze strony sądu, mimo długotrwałego nadzoru kuratora, zagraża prawu dzieci do harmonijnego rozwoju w odpowiednim środowisku opiekuńczo-wychowawczym.

■ nieskuteczność postępowań o egzekucję kontaktu dziecka z rodzicem

Nadal aktualny pozostaje problem egzekwowania ustalonych sądownie kontaktów dziecka z rodzicem. Konieczne jest dokonanie szczegółowej analizy praktyki sądowej w zakresie prowadzenia postępowań o wykonywanie ustalonych kontaktów celem zdiagnozowania przyczyn nieskuteczności istniejących przepisów w tym zakresie.

■ konieczność wysłuchania dziecka w sprawach jego dotyczących

Pomimo istniejącego prawnego obowiązku wysłuchania dziecka, nadal zbyt rzadko organy decydujące w sprawach dzieci uwzględniają ich zdanie. Poznanie zdania dziecka, którego rozwój umysłowy, stan zdrowia i stopień dojrzałości na to pozwala, oraz uwzględnienie jego rozsądnych życzeń powinno być powszechnym standardem we wszystkich sprawach dotyczących małoletnich. Nie zawsze wysłuchanie następuje w warunkach przyjaznych dziecku (np. w postępowaniu dyscyplinarnym nauczycieli).

■ brak procedury wysłuchania dziecka w postępowaniu cywilnym

Nadal nie zrealizowano postulatu Rzecznika Praw Dziecka dotyczącego uregulowania kwestii wysłuchania dziecka w postępowaniu cywilnym. Brak przepisów w tym zakresie powoduje nienależyte zabezpieczenie praw dziecka w postępowaniu sądowym oraz może

powodować zarzuty procesowe. Ponadto należy zapewnić sędziom szkolenie w zakresie nabycia umiejętności prowadzenia wysłuchania dziecka.

■ konieczność upowszechnienia mediacji w sprawach rodzinnych

W dalszym ciągu sądy zbyt rzadko kierują zwaśnionych rodziców do mediacji lub następuje to zbyt późno. Również sami skonfliktowani niechętnie korzystają z alternatywnych metod rozwiązywania sporów. Jednym z możliwych rozwiązań propagujących tę instytucję mogłyby być spotkania informacyjne na temat zalet ugodowego i kompleksowego dochodzenia do rozwiązania sporu w wyniku mediacji w sprawach rodzinnych i opiekuńczych.

■ brak zintegrowanego systemu pozyskiwania informacji przez sądy

Sędziowie orzekający w sprawach rodzinnych powinni mieć dostęp do aktualizowanej na bieżąco bazy danych o różnego rodzaju instytucjach, placówkach, ośrodkach, w których można zrealizować postanowienia/wyroki sądowe, np. dotyczące kontaktów, terapii, warsztatów umiejętności wychowawczych. Rzecznik zwraca również uwagę na zbyt małą liczbę podmiotów, które są w stanie zapewnić skuteczną realizację orzeczeń sądowych.

■ konieczność uregulowania statusu kuratora sądowego w sprawach rodzinnych i opiekuńczych

Nadal brak jest jednoznacznego uregulowania statusu kuratorów w sprawach związanych z wykonywaniem orzeczeń sądów rodzinnych i sprecyzowania ich uprawnień w ramach podejmowanych czynności, co wciąż powoduje ograniczenia w skutecznej realizacji decyzji sądowych i niepełną ochronę praw dzieci w tym zakresie.

■ brak podejmowania przez instytucje pieczy zastępczej działań na rzecz powrotu dzieci do rodzin biologicznych

Placówki opiekuńczo-wychowawcze, rodzinne domy dziecka oraz rodziny zastępcze często nie realizują jednego z podstawowych celów, jakim jest podejmowanie skutecznych działań na rzecz powrotu dziecka do domu rodzinnego (m.in. w postaci ścisłej współpracy z rodziną, przekazywania rodzicom dziecka wiedzy i umiejętności wychowawczych, podejmowania prób uzdrowienia sytuacji w rodzinie niewydolnej pod względem opiekuńczym i wychowawczym, wzmacniania więzi rodziców z dzieckiem czy współpracy z instytucjami mogącymi działać na rzecz powrotu dzieci do rodzin biologicznych).

Powyższy problem ze szczególną uwagą powinien być podejmowany podczas kontroli przeprowadzanych przez właściwego wojewodę i starostę.

■ **konieczność uregulowania sytuacji prawnej dzieci umieszczonych w pieczy zastępczej**

Nadal obserwuje się, że wiele dzieci, które długotrwale przebywają w środowiskach zastępczych, ma nieuregulowaną sytuację prawną. Należy dokonać skrócenia i urealnienia ustawowego terminu na zainicjowanie postępowania w przedmiocie władzy rodzicielskiej – z 18 do 6 miesięcy.

■ **konieczność organizacji szkoleń dla kandydatów do pełnienia funkcji rodziny zastępczej lub prowadzenia rodzinnego domu dziecka**

Bezpieczeństwo dzieci przebywających w pieczy zastępczej wymaga rzetelnego i wieloaspektowego przygotowania rodziców zastępczych i prowadzących rodzinny dom dziecka do pełnienia funkcji. Należy zwiększyć liczbę godzin odbywanych w ramach szkolenia, a także uzupełnić program szkolenia o obowiązkowe zajęcia specjalistyczne z zakresu pracy z dzieckiem krzywdzonym. Niezbędne jest ujednoczenie zasad organizacji szkoleń prowadzonych przez różne podmioty.

■ **niedostateczna reprezentacja małoletnich cudzoziemców bez opieki-**

Nadal nie został rozwiązany problem zapewnienia należytej reprezentacji małoletnim cudzoziemcom przebywającym na terytorium RP bez opieki. W ocenie Rzecznika wciąż brakuje rozwiązań, które pozwalałyby na ustanowienie dla takich dzieci osoby, która mogłaby je reprezentować w każdym postępowaniu administracyjnym i sądowym.

■ **konieczność monitorowania funkcjonowania ustawy o wspieraniu rodziny i systemie pieczy zastępczej**

Konieczne jest dalsze monitorowanie funkcjonowania systemu wspierania rodzin i organizacji pieczy zastępczej. W tym zakresie szczególnie istotna jest ocena, czy obecnie obowiązujące procedury i wymagania w zakresie kwalifikowania i rekwalfikowania do pełnienia funkcji rodziny zastępczej w sposób dostateczny zapewniają bezpieczeństwo dzieciom umieszczonym w pieczy zastępczej. Nadal aktualny pozostaje postulat, by opinie organizatorów pieczy zastępczej o kandydatach na rodzinę zastępczą uwzględniały

pogłębiony wywiad, weryfikację uzyskanych informacji, a także m.in. opinie od pracodawców czy stowarzyszeń, do których należą kandydaci.

■ konieczność ratyfikacji III Protokołu do Konwencji o prawach dziecka

Inicjatywą polskiego Rzecznika Praw Dziecka, zmierzającą do wzmocnienia kontroli przestrzegania praw dziecka, było wyposażenie Komitetu Praw Dziecka ONZ w uprawnienia do przyjmowania i rozpatrywania skarg na naruszenie praw dziecka. Propozycja zgłoszona na forum Rady Praw Człowieka w marcu 2009 roku skutkowałą przyjęciem przez Zgromadzenie Ogólne ONZ Protokołu fakultatywnego do Konwencji o prawach dziecka. Dotychczas Protokół Fakultatywny podpisało łącznie 51 państw, a 41 ratyfikowało ten dokument. Podpisanie przez Rzeczpospolitą Polską w 2013 roku III Protokołu fakultatywnego do Konwencji o prawach dziecka nie spowodowało, że stał się on częścią polskiego porządku prawnego. Należy podjąć skuteczne działania mające na celu ratyfikowanie tego ważnego dokumentu międzynarodowego.

■ nierealizowanie prawa dziecka do uczestniczenia obojga rodziców w procesie jego edukacji

Jeżeli władza rodzicielska przysługuje obojgu rodzicom, każde z nich jest obowiązane i uprawnione do jej wykonywania. Wykonywanie władzy rodzicielskiej oznacza, że rodzic osobiście uczestniczy w życiu dziecka poprzez wykonywanie wszystkich obowiązków, dzięki którym dziecko wychowuje się w sposób zapewniający mu prawidłowy rozwój. Stosowana przez placówki oświatowe praktyka odmowy udzielania informacji o dziecku i jego postępach w nauce oraz różna interpretacja orzeczeń sądu – w przypadku ograniczenia władzy rodzicielskiej jednego z rodziców do istotnych spraw dziecka – jest niewłaściwa i skutkuje naruszeniem prawa dziecka do obojga rodziców.

■ konieczność ustanowienia opieki prawnej dla dziecka pozbawionego opieki rodzicielskiej

Sprawy o ustanowienie opieki prawnej dla dziecka powinny być traktowane priorytetowo z punktu widzenia zasady szybkości postępowania. Postępowania w tym zakresie często są wszczynane z opóźnieniem lub trwają wiele tygodni, a nawet miesięcy, co narusza prawo dziecka do opieki, zagwarantowane m.in. w art. 72 ust. 2 Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej.

■ **brak obowiązku poddania się badaniu materiału genetycznego w sprawach o pochodzenie dziecka**

Brak ustawowego obowiązku poddania się badaniom genetycznym jest częstym powodem do utrudniania procedowania sądu w sprawach o ustalenie pochodzenia dziecka. Zachodzi konieczność stworzenia podstawy prawnej do przeprowadzania badań DNA –w uzasadnionych przypadkach – bez wymaganej zgody, jeżeli pozostaje to w najlepszym interesie dziecka.

■ **konieczność zagwarantowania dziecku realizacji prawa do tożsamości narodowej**

Dziecku odebranemu rodzicom poza granicami kraju i umieszczonemu w pieczy zastępczej należy zagwarantować zachowanie jego tożsamości etnicznej, religijnej, kulturowej i językowej. Realizacji tego celu służy poszukiwanie w pierwszej kolejności rodzin zastępczych wśród bliskich i krewnych w kraju ojczystym, jak również poszukiwanie rodziny zastępczej wśród jego rodaków mieszkających za granicą. Organy administracji rządowej oraz placówki konsularne powinny każdorazowo podejmować działania zabezpieczające dobro dziecka w tym zakresie. Uwaga dotyczy wszystkich dzieci, zapisana została na podstawie analizy postępowań dotyczących dzieci polskich.

■ **realizacja przepisów w zakresie udzielania zgody małoletniemu cudzoziemcowi na pobyt ze względów humanitarnych**

Dostrzega się liczne nieprawidłowości w działaniach organów, które dokonują oceny przesłanek udzielenia małoletnim cudzoziemcom i ich rodzinom zgody na pobyt ze względów humanitarnych. Podejmowane przez te organy czynności są zbyt powierzchowne i nienależycie zabezpieczają dobro dziecka.

■ **konieczność zwiększenia świadomości prawnej wśród polskich emigrantów**

Należy podejmować działania na rzecz upowszechniania wiedzy o systemach ochrony praw dziecka w krajach, do których najczęściej emigrują obywatele polscy, a także na rzecz uświadamiania różnic kulturowych i społecznych w zakresie akceptowalnych zachowań wobec dzieci.

- **konieczność upowszechniania znaczenia i roli mediacji w sprawach transgranicznych**

Należy upowszechniać wśród rodziców znaczenie i rolę mediacji w sprawach transgranicznych. Rodzice będący stronami postępowań prowadzonych na podstawie Konwencji haskiej dotyczącej cywilnych aspektów uprowadzenia dziecka nadal zbyt rzadko korzystają z mediacji. Tymczasem mediacja zainicjowana na wczesnym etapie sporu może zapobiec destrukcyjnej walce rodziców o miejsce pobytu ich dziecka oraz pomóc małoletniemu w złagodzeniu skutków bezprawnego wywiezienia za granicę.

- **naruszanie prawa dziecka do tożsamości wynikające z niezgodności przepisów prawa**

Poważnym problemem jest niezgodność przepisów ustawy o obywatelstwie polskim z art. 8 Konwencji o prawach dziecka, gwarantującym prawo dzieci do tożsamości. Małoletni budują swoją tożsamość m.in. w oparciu o obywatelstwo i identyfikację z państwem pochodzenia. Dlatego też, konwencyjne prawo do tożsamości naruszają regulacje, które pozwalają na – nieograniczone wiekiem dziecka – następcze stwierdzenie przez organy administracji, że nigdy nie posiadało ono obywatelstwa polskiego.

PRAWO DO GODZIWYCH WARUNKÓW SOCJALNYCH

Państwa-Strony będą uznawać prawo każdego dziecka do korzystania z systemu zabezpieczenia społecznego, w tym ubezpieczeń socjalnych (...).

(art. 26 Konwencji o prawach dziecka)

Uwagi Rzecznika Praw Dziecka w zakresie przestrzegania praw dziecka do godziwych warunków socjalnych to:

- **trudna sytuacja rodzin poza systemem pomocy ze strony państwa**

Należy zwrócić szczególną uwagę i udzielić wsparcia dzieciom, które nie otrzymują świadczenia wychowawczego oraz świadczenia z funduszu alimentacyjnego z uwagi na niespełnianie kryteriów ustawowych.

■ nierówne traktowanie rodzin w zakresie dostępności do świadczenia wychowawczego

Należy zmienić przepisy ustawy o pomocy państwa w wychowywaniu dzieci⁸, tak by nie powodowały nierówności w dostępie do świadczenia. Pomocy w formie świadczenia wychowawczego zostały pozbawione rodziny na pierwsze dziecko, a także wychowujące jedno dziecko, w których dochód w przeliczeniu na osobę przekracza 800 zł. Zróżnicowanie w dostępie do świadczenia wychowawczego na pierwsze dziecko występuje również w rodzinach, które wychowują dziecko legitymujące orzeczeniem o lekkim stopniu niepełnosprawności, w stosunku do rodzin, które wychowują dziecko legitymujące orzeczeniem o umiarkowanym lub znacznym stopniu niepełnosprawności.

■ problem bezdomności wśród dzieci

Najmłodsi stanowią ogółem 3,5% bezdomnych w Polsce, co w liczbach całkowitych wynosi 1201 dzieci. Najwięcej bezdomnych zdiagnozowano w województwach: mazowieckim, śląskim oraz pomorskim, najmniej zaś w województwach: podlaskim, świętokrzyskim oraz lubuskim⁹.

■ brak zabezpieczenia potrzeb mieszkaniowych rodzin z dziećmi

Nadal nierozwiązanym problemem jest niewystarczająca liczba lokali, którymi dysponują gminy dla zaspokojenia potrzeb mieszkaniowych rodzin z małoletnimi dziećmi. Zastrzeżenia budzi również stan techniczny i niski standard lokali oferowanych do wynajęcia. Taka sytuacja powoduje, że wydłuża się okres oczekiwania na przydział mieszkania lub jego zamianę.

■ brak domów dla matek i ojców z małoletnimi dziećmi i kobiet w ciąży

Państwo powinno stwarzać warunki do zabezpieczenia potrzeb bezdomnych rodziców z dziećmi. Niedopuszczalne jest, aby rodzic z dzieckiem trafiał do schroniska dla bezdomnych. Dom dla matek z małoletnimi dziećmi i kobiet w ciąży zapewnia całodobowy, okresowy pobyt matkom z małoletnimi dziećmi i kobietom w ciąży, a także ojcom z małoletnimi dziećmi i innym osobom sprawującym opiekę nad dziećmi. Z kontroli Rzecznika Praw Dziecka wynika, że bardzo często rodzic z dzieckiem trafia jednak do

⁸ Dz. U. poz. 195, z późn. zm.

⁹ Ogólnopolskie badanie liczby bezdomnych w Polsce przeprowadzane z 8 na 9 lutego 2017 r. na zlecenie Ministerstwa Rodziny, Pracy i Polityki Społecznej.

schronisk lub przytulisk niespełniających standardów podstawowych usług świadczonych przez domy dla matek z małoletnimi dziećmi i kobiet w ciąży.

■ **ograniczony dostęp do świadczenia z funduszu alimentacyjnego**

Planowane podniesienie progu dochodowego uprawniającego do świadczeń z funduszu alimentacyjnego z 725 zł do 800 zł przy równoczesnym podniesieniu wysokości minimalnego wynagrodzenia za pracę spowoduje, że w świadczenie z funduszu alimentacyjnego dla samotnego rodzica z jednym dzieckiem będzie niemożliwe do osiągnięcia w dłuższej perspektywie.

■ **niska skuteczność egzekwowania świadczeń alimentacyjnych**

Ściągalność alimentów systematycznie wzrasta, czego przykładem jest poprawa egzekucji należności na rzecz budżetu państwa z tytułu wypłaconych świadczeń z funduszu alimentacyjnego – wzrosła ona z niecałych 13 proc. w 2015 r. do 24,9 proc. w 2017 r.¹⁰. Konieczne jest jednak wprowadzenie kolejnych zmian, bo kwota niewyegzekwowanych zobowiązań dłużników alimentacyjnych – tylko biorąc pod uwagę zobowiązania wobec Skarbu Państwa powstałe z tytułu świadczeń wypłaconych z budżetu państwa w zastępstwie niepłaconych alimentów – nadal znacznie przekracza 10 mld zł.

■ **trudności z egzekwowaniem świadczeń alimentacyjnych zasądzonych wyrokami polskich sądów od rodziców przebywających poza granicami kraju**

Występuje brak skuteczności realizacji przepisów aktów prawa międzynarodowego, tj. Konwencji o dochodzeniu roszczeń alimentacyjnych za granicą sporządzonej w Nowym Jorku dnia 20 czerwca 1956 r. oraz rozporządzenia Rady WE Nr 4/2009 w sprawie jurysdykcji, prawa właściwego, uznawania i wykonywania orzeczeń oraz współpracy w zakresie zobowiązań alimentacyjnych. Opieszałość organów zagranicznych powoduje znaczne opóźnienia czynności w zakresie wykonania wniosków polskich wierzycieli.

■ **jakość systemu pomocy społecznej dla rodzin z dziećmi**

Świadczona rodzinom pomoc to przede wszystkim oferta zasiłków i świadczeń. Rodzinom w trudnej sytuacji materialno-bytowej w dalszym ciągu nie udziela się wystarczającej pomocy mającej na celu wyjście z kryzysu, a tym samym przejęcie przez rodziców odpowiedzialności za stworzenie odpowiednich warunków do prawidłowego

¹⁰ <https://www.gov.pl/web/rodzina/rada-ministrow-przyjela-tzw-pakiet-alimentacyjny>

rozwoju ich dzieci oraz usamodzielnienia się i wyjścia z kręgu świadczeniobiorców pomocy społecznej¹¹.

■ **brak systemu wsparcia dla osób opuszczających pieczę zastępczą**

Młodzi ludzie opuszczający placówki opiekuńczo-wychowawcze oraz inne formy pieczy zastępczej nie mają zagwarantowanego odpowiedniego systemu wsparcia, by móc się usamodzielnąć. Szczególnie dotyczy to zabezpieczenia mieszkaniowego. Wychowanek często zmuszony jest powrócić do środowiska, z którego został zabrany. Należy podjąć działania prawno-systemowe, które zagwarantują „dobry start” osobom wymagającym szczególnego wsparcia i troski ze strony państwa.

■ **jakość procesu usamodzielniania wychowanków**

System usamodzielniania dzieci wychowujących się poza rodziną biologiczną wymaga podjęcia pilnych działań naprawczych. Oferowana pomoc jest nieadekwatna do rzeczywistych potrzeb. Młodzi ludzie nie są odpowiednio przygotowani do samodzielnego funkcjonowania w dorosłym życiu (m.in. w zakresie umiejętności planowania i realizacji wytyczonych celów, kompetencji społecznych, kwalifikacji zawodowych), jak również nie mają wystarczającego zabezpieczenia finansowego – szczególnie, gdy kontynuują naukę.

■ **brak tymczasowych schronień dla rodzin z dziećmi**

Rodziny z dziećmi zagrożone bezdomnością często nie mają możliwości uzyskania pomocy w formie tymczasowego schronienia przy zachowaniu integralności rodziny.

■ **pomoc dla dzieci z niepełnosprawnościami**

Świadczenia, zasiłki i dodatki dla opiekuna przeznaczone na pomoc dzieciom z niepełnosprawnościami oraz ich rodzinom w dalszym ciągu są niewystarczające i nie uwzględniają szczególnego nakładu czasu i środków koniecznych dla zapewnienia potrzeb tych dzieci. Ponadto przydzielane lokale socjalne, ze względu na stan techniczny i niski standard, często nie nadają się do zamieszkania przez dzieci z niepełnosprawnościami i przewlekle chore.

¹¹ Z kontroli przeprowadzonej przez Najwyższą Izbę Kontroli w wybranych ośrodkach pomocy społecznej wynika, że niedostatecznie rozpoznają one krąg potrzebujących odbiorców. Wynika to po części z niewielkiej aktywności ośrodków w pozyskiwaniu tych informacji ale również niewystarczającej współpracy z organizacjami społecznymi, pozarządowymi oraz innymi właściwymi podmiotami. Z kontroli wynika również, że ośrodki nie wykorzystują możliwości podejmowania działań „z urzędu” (Najwyższa Izba Kontroli, *Działania ośrodków pomocy społecznej w zakresie rozpoznawania i monitorowania sytuacji społecznej*. LRZ-4101-012-00/2014, Nr ewid. 197/2014/P/14/107/LRZ, maj 2015 r. s. 7.).

■ konieczność ratyfikacji Protokołu fakultatywnego do Konwencji o prawach osób niepełnosprawnych

Zgodnie z postanowieniami protokołu każda osoba, która czuje się pokrzywdzona w wyniku działań instytucji państwowych niezgodnych z postanowieniami Konwencji, może zwrócić się o pomoc do Komitetu do spraw praw osób niepełnosprawnych. Pomimo upływu 5 lat od ratyfikowania przez Polskę Konwencji o prawach osób niepełnosprawnych, nie został podpisany i ratyfikowany Protokół fakultatywny do tej Konwencji. Należy podjąć niezwłoczne działania aby zagwarantować możliwość dochodzenia swoich praw przez osoby z niepełnosprawnością.

■ niejednolitość orzecznictwa powiatowych zespołów do spraw orzekania o niepełnosprawności

Często powiatowe zespoły do spraw orzekania o niepełnosprawności odmiennie klasyfikują dane schorzenie i wynikające z niego wskazania w zakresie konieczności stałej lub długotrwałej opieki lub pomocy innej osoby oraz stałego współudziału opiekuna dziecka w procesie jego rehabilitacji, leczenia i edukacji, co powoduje nierówność w przyznawaniu świadczeń dla dzieci z niepełnosprawnościami.

■ bariery architektoniczne

Aktualny pozostaje postulat przystosowania budynków użyteczności publicznej oraz środków komunikacji do potrzeb dzieci z niepełnosprawnościami. Na bariery nadal napotykać dzieci poruszające się na wózkach oraz małe dzieci z innymi niepełnosprawnościami ruchowymi. Problem ten dotyczy również nieprzystosowania budynków mieszkalnych i użyteczności publicznej do wózków dziecięcych.

■ zły stan techniczny oraz likwidacja placów zabaw

Aktualny pozostaje problem złego stanu technicznego placów zabaw oraz ich likwidacji. Place, które przez lata ulegały dewastacji, nie powinny być zamykane, a poddawane modernizacji.

PRAWO DO NAUKI

Państwa-Strony uznają prawo dziecka do nauki (...) na zasadzie równych szans (...).

(art. 28 Konwencji o prawach dziecka)

Uwagi Rzecznika Praw Dziecka w zakresie przestrzegania prawa dziecka do nauki to:

■ poprawa jakości kształcenia nauczycieli w zakresie praktycznego przygotowania do pracy

Konieczna jest poprawa jakości przygotowania zawodowego przyszłych nauczycieli do pracy z dziećmi. Niezbędne jest zwiększenie liczby godzin zajęć praktycznych dla adeptów zawodu nauczycielskiego, co umożliwi przyszłym pedagogom rozwijanie umiejętności komunikacyjnych z dziećmi i rodzicami, a także ewentualną weryfikację wyboru ścieżki zawodowej. Rozwinięcia wymagają umiejętności pedagogiczne przy rozwiązywaniu sytuacji wychowawczych. Wciąż aktualny jest postulat Rzecznika zagwarantowania nauczycielowi odpowiedniego wsparcia w pierwszych latach pracy oraz przeprowadzania okresowej weryfikacji jego predyspozycji i motywacji do wykonywania zawodu. Niezbędne jest zwiększanie kompetencji zawodowych w kontekście specjalnych potrzeb dzieci z opiniami i orzeczeniami z poradni psychologiczno-pedagogicznych. Wciąż problemem jest stosowanie wobec dzieci krzywdzących zachowań, zamiast działań motywujących i stymulujących harmonijny jego rozwój.

■ problem z praktyczną realizacją przez nauczycieli przepisów dotyczących oceniania osiągnięć edukacyjnych uczniów i informowania ich o kryteriach oceniania

Pomimo zagwarantowania w przepisach oświatowych konieczności ustalania zasad dotyczących oceniania uczniów, udostępniania im prac, informowania o kryteriach oceniania, a także sporządzania – na wniosek rodzica – uzasadnienia oceny, wciąż występuje problem z praktyczną realizacją tych przepisów przez nauczycieli. Szczególnie jest on widoczny w odniesieniu do oceniania przedmiotów artystycznych, zajęć wychowania fizycznego i zajęć technicznych, kiedy to podstawowym kryterium przy wystawianiu oceny powinien być wysiłek wkładany przez ucznia w wywiązywanie się z obowiązków wynikających ze specyfiki tych zajęć. Dość powszechnie występującą nieprawidłowością jest też wystawianie negatywnych ocen z przedmiotu za niewłaściwe zachowanie ucznia. Wskazane kwestie

powinny znaleźć się w szczególnym zainteresowaniu kuratorów oświaty, odpowiedzialnych za właściwą realizację prawa oświatowego w jednostkach systemu oświaty.

■ niewłaściwy nadzór dyrektorów placówek oświatowych

W dalszym ciągu dyrektorzy placówek systemu oświaty nie zawsze właściwie wywiązują się z zadań z zakresu nadzoru pedagogicznego nad pracą wychowawców, nauczycieli i specjalistów. Ważnym – lecz najczęściej zaniedbywanym – elementem nadzoru dyrektora jest ewaluacja działań podejmowanych przez szkołę przy realizacji procesów kształcenia, wychowania i opieki. Powoduje to pogorszenie sytuacji uczniów, m.in. w sferze bezpieczeństwa i realizacji pomocy psychologiczno-pedagogicznej, a także sprzyja naruszaniu zasad etyki przez nauczycieli. Powyższe kwestie powinny zostać poddane wnikliwej analizie przez kuratorów oświaty.

■ kary naruszające prawa dziecka

Wciąż aktualny pozostaje problem stosowania w jednostkach systemu oświaty systemu kar, które naruszają prawa dziecka, np. zakaz uczestniczenia w wycieczkach (podczas których realizowane są treści podstawy programowej) czy publiczne udzielanie nagany. Konieczne jest zwiększenie nadzoru ze strony uprawnionych instytucji nad wewnętrznymi uregulowaniami placówek i ich realizacją oraz uruchomienie takiego systemu doskonalenie kadry pedagogicznej, który spowoduje zmianę świadomości nauczycieli.

■ niedostateczny dostęp dziecka do opieki żłobkowej

Wciąż niezadowalająca pozostaje liczba dostępnych miejsc w placówkach zapewniających opiekę najmłodszym dzieciom. Jedynie w co trzeciej gminie funkcjonuje forma opieki dla dzieci do lat 3.

■ niedostateczny dostęp dzieci do wychowania przedszkolnego na terenach wiejskich

W mieście 83,9% trzylatków objętych jest edukacją przedszkolną, natomiast na wsi 59,1%. Problem dotyczy również dzieci w wieku 4 lat: w mieście 93,0%, a na wsi 77,8% czterolatków uczestniczy w edukacji przedszkolnej.

- **konieczność podjęcia działań na rzecz wyrównywania szans edukacyjnych dzieci z terenów wiejskich oraz z rodzin o niskim statusie materialnym**

Występujące bariery w dostępie do edukacji uczniów z terenów wiejskich (zwłaszcza w szkołach ponadgimnazjalnych) są powodem nierównego traktowania dzieci w zakresie ich prawa do nauki. To niekorzystne zjawisko pogłębia tendencja do likwidacji szkół w małych miejscowościach. Sytuacja ta wymaga szczególnie wnikliwego monitorowania w kontekście zmian organizacyjnych w systemie oświaty, w tym badania, czy nie pogłębią one nierówności w zakresie szans edukacyjnych młodych mieszkańców wsi.

- **konieczność zapewnienia równych szans w realizacji prawa do nauki dla uczniów ze specjalnymi potrzebami edukacyjnymi**

W dalszym ciągu istnieje konieczność podniesienia skuteczności rozpoznawania i zaspokajania potrzeb uczniów ze specjalnymi potrzebami edukacyjnymi. Liczne skargi na niewłaściwie zorganizowane kształcenie dzieci wymagających stosowania specjalnych form i metod pracy (dzieci z autyzmem, z Zespołem Aspergera, z ADHD i zaburzeniami zachowania), sugerują poważne niedostatki w tym zakresie. Należy doposażyć poradnie psychologiczno-pedagogiczne w nowoczesne narzędzia do diagnozy i terapii oraz doskonalić warsztat pracowników poradni w zakresie umiejętności diagnostycznych. Konieczne jest także opracowanie i upowszechnienie standardów pracy poradni w celu ich ujednoczenia i zapewnienia dzieciom równych szans. Równie ważne jest podnoszenie kompetencji nauczycieli w zakresie pomocy uczniom ze specjalnymi potrzebami edukacyjnymi. Należy położyć nacisk na współpracę szkół z poradniami zarówno w celu wsparcia nauczycieli, jak i możliwie wczesnej diagnozy deficytów i problemów dziecka. Również organizacja pracy z uczniem zdolnym powinna stanowić ważne wyzwanie dla szkoły w celu wypracowania indywidualnego tempa i zakresu jego edukacji. Szkoła musi być miejscem, gdzie dzieci mogą rozwijać swoje talenty.

- **stosowanie przez nauczycieli i dyrektorów placówek oświatowych niewłaściwych środków oddziaływania**

Zdarzały się przypadki wzywania przez dyrektora szkoły bądź nauczyciela policji czy pogotowia ratunkowego celem rozwiązania trudnej sytuacji wychowawczej. Zastępowano w ten sposób powinność adekwatnego do występujących problemów wsparcia

psychologiczno-pedagogicznego. Dziecko nie może ponosić konsekwencji niedostatecznych umiejętności zawodowych dorosłych.

■ **konieczność monitorowania jakości pracy młodzieżowych ośrodków wychowawczych oraz młodzieżowych ośrodków socjoterapii**

Konieczne jest bieżące dokonywanie oceny realizacji przepisów rozporządzenia Ministra Edukacji Narodowej z dnia z dnia 2 listopada 2015 r. w sprawie rodzajów i szczegółowych zasad działania placówek publicznych, warunków pobytu dzieci i młodzieży w tych placówkach oraz wysokości i zasad odpłatności wnoszonej przez rodziców za pobyt ich dzieci w tych placówkach, z uwzględnieniem rozporządzenia Ministra Edukacji Narodowej z dnia z dnia 18 sierpnia 2017 r. zmieniającego wyżej przywołane rozporządzenie.

■ **brak spójności działań wychowawczych w szkołach**

Działania szkół i placówek oświatowych powinny być ukierunkowane na zapewnienie każdemu dziecku harmonijnego rozwoju: intelektualnego, emocjonalnego, fizycznego i społecznego. Szkoły mają trudności w zakresie tworzenia dzieciom bezpiecznych i przyjaznych warunków wychowawczych, adekwatnych do ich potrzeb. Obserwuje się brak współdziałania nauczycieli ze specjalistami zatrudnionymi w szkole oraz rodzicami uczniów. Powyższe wskazuje na braki w umiejętności zespołowej pracy nauczycieli i skutecznym nadzorze nad pracą szkoły ze strony jej dyrektora.

■ **niedostateczna opieka w placówkach oświatowych nad dziećmi z niepełnosprawnościami i przewlekle chorymi**

W dalszym ciągu Rzecznik Praw Dziecka otrzymuje zgłoszenia dotyczące trudności w realizowaniu przez przedszkola oraz szkoły potrzeb dziecka z niepełnosprawnością lub chorobą przewlekłą. Nauczyciele odmawiają udzielenia dziecku pomocy (podania leków, zmierzenia poziomu glukozy itp.). Rodzice zmuszani są do zapewnienia stałej opieki dziecku przebywającemu w tych placówkach.

■ **nieodpowiednie żywienie dzieci w placówkach systemu oświaty**

Nadal problemem jest brak skutecznych narzędzi edukacyjnych, wpływających na zmianę niekorzystnych nawyków żywieniowych u dzieci. Rzecznik konsekwentnie wskazuje na konieczność dostosowania przepisów prawa do norm żywieniowych opracowanych przez specjalistów z Instytutu Żywności i Żywienia. Zwraca również uwagę na fakt

niewuwzględniania specjalnych potrzeb żywieniowych dzieci w żywieniu zbiorowym w przedszkolach, szkołach i placówkach systemu oświaty. Dotyczy to dzieci z chorobami przewlekłymi, alergiami pokarmowymi, z nadwagą i otyłością, a także uczniów i wychowanków, których specjalne wymagania dietetyczne wynikają z powodów religijnych bądź kulturowych.

■ niewłaściwa współpraca szkoły z rodzicami i opiekunami dziecka

Aktualny pozostaje problem budowania relacji pomiędzy pracownikami szkół a rodzicami uczniów. Zaniedbania w tym obszarze powodowały przesadne skupianie się na relacjach dorosłych (konflikt z nauczycielem, dyrektorem, innym rodzicem) przy jednoczesnym zmniejszaniu rangi problemów dziecka. Brak porozumienia w sprawach dzieci zaburzał proces wychowawczy i edukacyjny. Rodzice nie czują się współgospodarzami placówek. Ich niedostateczna znajomość prawa powoduje występowanie nieprawidłowości dotyczących funkcjonowania rad rodziców (m.in. w zakresie kompetencji rady oraz stosowania warunku dobrowolności wpłacania składek na fundusz rady rodziców – co prowadzi do nierównego traktowania uczniów). Niezbędne jest dążenie do poprawy współpracy w tym zakresie.

■ nieodpowiednia organizacja dowozu dzieci do szkół i przedszkoli

W dalszym ciągu występują trudności w organizacji dowozu uczniów do szkół. Istotny problem stanowi interpretacja ustawowego obowiązku organu prowadzącego. Nadal wiele zastrzeżeń budziła też kwestia zapewnienia bezpieczeństwa przewożonym dzieciom oraz wydłużony czas oczekiwania na rozpoczęcie obowiązkowych zajęć edukacyjnych lub na powrót do domu po ich zakończeniu. Wciąż aktualna pozostaje kwestia zwrotu kosztów dowozu. Rodzice skarżą się na zbyt niskie i niewuwzględniające rzeczywistych wydatków propozycje refundacji poniesionych kosztów. Obowiązujące przepisy nie rozstrzygają też w sposób jednoznaczny kwestii definicji najbliższej szkoły, która może zrealizować zalecenia zawarte w orzeczeniu o potrzebie kształcenia specjalnego. Praktyka pokazała, że stosowane interpretacje nie zawsze miały na uwadze dobro dziecka.

■ niski poziom edukacji prawnej

Pomimo wprowadzenia zagadnień z zakresu edukacji prawnej do podstawy programowej, nadal nie zrealizowano postulatu Rzecznika Praw Dziecka w zakresie powszechnej, praktycznej nauki prawa. Funkcjonowanie w nowoczesnym społeczeństwie

wymaga umiejętności stosowania prawa również w praktyce. Pierwszym krokiem w tym zakresie powinno być angażowanie uczniów do współtworzenia prawa wewnątrzszkolnego – statutu i reguł szkolnej samorządności.

■ **problemy z realizacją prawa dzieci z niepełnosprawnością do wypoczynku**

Nadal zbyt mały jest udział dzieci z niepełnosprawnością w różnych formach wypoczynku. Podczas ferii i wakacji w 2018 roku dzieci te stanowiły zaledwie 1,03% wszystkich uczestników kolonii i obozów kontrolowanych przez Rzecznika Praw Dziecka. Rzecznik wskazuje na potrzebę zintensyfikowania działań w celu poprawy dostępu dzieci z niepełnosprawnością do wypoczynku organizowanego w gronie rówieśników.

■ **konieczność zapewnienia bezpieczeństwa dzieciom podczas obowiązkowych zajęć szkolnych organizowanych poza terenem szkoły**

Należy bezwzględnie zapewnić bezpieczeństwo dzieciom podczas zajęć szkolnych organizowanych poza terenem szkoły. Brak właściwej organizacji tych zajęć, w tym opieki nad dziećmi w drodze na zajęcia i z powrotem, może mieć dramatyczne skutki dla zdrowia i życia dzieci. Kuratorzy oświaty w ramach prowadzonego nadzoru powinni zwrócić szczególną uwagę na sposób realizacji nadzoru pełnionego przez dyrektora szkoły nad zapewnianiem przez nauczycieli bezpieczeństwa w drodze na zajęcia i z powrotem do szkoły.

■ **rozpowszechnianie danych wrażliwych uczniów i ich rodzin**

Obserwuje się problem niezgodnego z prawem ujawniania przez dyrektorów i nauczycieli danych wrażliwych dotyczący uczniów i ich rodzin. Pedagodzy, którzy posiadli wiedzę o sytuacji rodzinnej, zdrowotnej, materialnej ucznia, powinni ją wykorzystywać wyłącznie do wypracowania skutecznych form pomocy dziecku i rodzinie. Niedopuszczalne, krzywdzące i niezgodne z prawem są sytuacje ujawniania tej wiedzy na forum klasy bądź szkoły.

■ **nieodpowiednie określanie zasad używania telefonów komórkowych w szkole**

W wielu szkołach prawny wymóg ustalenia zasad korzystania przez uczniów z telefonów komórkowych traktowany jest równoznacznie z wprowadzeniem zakazu używania lub wręcz posiadania na terenie szkoły telefonu. Jest to niedopuszczalna, naruszająca prawo dziecka do kontaktu z bliskimi osobami interpretacja prawa. Uregulowania w tym zakresie powinny powstać w drodze dyskusji z przedstawicielami całej społeczności

szkolnej – uczniami, nauczycielami, rodzicami. Zasady używania telefonów będą respektowane przez uczniów, jeśli wcześniej zostaną przez nich zaakceptowane.

■ **konieczność podmiotowego traktowania dziecka w szkole**

Podmiotowe traktowanie dziecka powinno być widoczne we wszystkich działaniach podejmowanych przez szkołę. Dzieci mają prawo zabierać głos we wszystkich sprawach ich dotyczących, a do wyrażanych przez nie opinii, poglądów i propozycji dorośli powinni odnosić się z szacunkiem i w miarę możliwości je uwzględniać. Realny udział dzieci i młodzieży w funkcjonowaniu szkoły buduje w nich postawy demokratyczne, uczy odpowiedzialności za swoje otoczenie, a także buduje w nich poczucie własnej wartości i co najważniejsze – nie niszczy przynależnej każdemu dziecku kreatywności.

■ **nierespektowanie przepisów dotyczących szafek dla uczniów na przybory szkolne**

Wciąż aktualny pozostaje problem braku szafek w szkołach, co prowadzi do znacznego przeciążenia uczniowskich tornistrów. Niezbędny jest szczególny monitoring ze strony służb sanitarnych i kuratorów oświaty w okresie wprowadzania reformy systemu oświaty i wynikającej z niej możliwości przeciążenia bazy szkolnej nadmierną liczbą uczniów.

■ **niezgodność przepisów wewnątrzszkolnych z obowiązującym prawem**

Zbyt często uregulowania statutów szkolnych są niezgodne z obowiązującym prawem, w tym z Konwencją o prawach dziecka. Wszelkie nieprawidłowości w tym zakresie powinny być niezwłocznie eliminowane przez organ nadzoru pedagogicznego.

■ **nadmierne obciążanie uczniów pracami domowymi**

Wciąż aktualny pozostaje problem nadmiernego obciążania uczniów pracami domowymi. Ogranicza to dzieciom i młodzieży możliwość odpoczynku, rozwijania zainteresowań, aktywności fizycznej, negatywnie wpływa na jakość relacji rodzinnych i koleżeńskich. Niezbędne są zmiany w podejściu do procesu nauczania, w szczególności w zakresie wzmocnienia efektywności nauki podczas zajęć szkolnych, poprawy organizacji pracy nauczyciela podczas lekcji, a także dostosowania ewentualnych dodatkowych zadań do potrzeb i możliwości rozwojowych dzieci. Realizacja tego zadania należy do kompetencji resoru edukacji, kuratorów oświaty i dyrektorów szkół.

■ nadmiar obowiązków szkolnych siódmoklasistów

Szczegółnej analizie powinna zostać poddana sytuacja uczniów klas siódmych i ósmych szkoły podstawowej. Rzecznik Praw Dziecka odnotował wiele skarg dotyczących przeciążenia uczniów obowiązkami szkolnymi. Przyczyn trudnej sytuacji dzieci dopatrywano się w sposobie wprowadzania reformy systemu oświaty i kumulacji materiału z trzech lat gimnazjum w ciągu dwóch lat szkoły podstawowej. Wskazywano również na przerzucanie obowiązków nauczycieli w tym zakresie na uczniów. Problem wymaga działań ze strony resortu edukacji i wzmożonego nadzoru ze strony kuratorów oświaty.

■ konieczność zagwarantowania dostępu do nowych technologii edukacyjnych dla dzieci z niepełnosprawnością

Nadal wiele programów wykorzystujących najnowsze osiągnięcia technologiczne, np. e-podręczniki, realizowanych jest jedynie wobec dzieci zdrowych. Należy podjąć działania w celu projektowania i proponowania najnowszych rozwiązań dostosowanych do potrzeb dzieci z różnego rodzaju niepełnosprawnościami.

■ konieczność zagwarantowania dostępu do dóbr kultury dla dzieci z niepełnosprawnością

Mimo obserwowanej poprawy, nadal w publicznej sferze medialnej oraz wielu bibliotekach, muzeach i innych instytucjach kultury brak jest oferty dla dzieci z różnego rodzaju niepełnosprawnościami.

■ konieczność zagwarantowania dostępu do wczesnego wspomagania dla dzieci z dysfunkcją wzroku

Problemem jest niewystarczająca dostępność do wczesnego wspomagania dla dzieci niewidomych i niedowidzących. Z uwagi na liczbę i rozmieszczenie placówek na terenie kraju należy rozważyć możliwość stworzenia alternatywnych form pomocy dla tych dzieci. Obowiązujące przepisy⁹⁴² wymagają, aby zajęcia prowadzone w ramach wczesnego wspomagania miały charakter ciągły. Takie rozwiązanie nie zawsze jest możliwe do zrealizowania w praktyce przez dzieci mieszkające w małych miejscowościach położonych z dala od specjalistycznych placówek. Skutkuje to nierównym traktowaniem w dostępie do specjalistycznej pomocy. Zasadnym wydaje się zatem wprowadzenie wczesnego wspomagania również w formie zajęć organizowanych kilka razy w roku w formie kilkudniowych cykli.

■ **niedostateczna realizacja obowiązków dotyczących udogodnień w programach telewizyjnych dla osób z niepełnosprawnościami**

Zgodnie z art. 18a ustawy z 29 grudnia 1992 r. o radiofonii i telewizji, nadawcy telewizyjni mają obowiązek dostarczania w określonym wymiarze czasowym usług dla osób z niepełnosprawnością narządu wzroku i niepełnosprawnością narządu słuchu. Niestety czas emisji i oferta audycji dla dzieci z tymi niepełnosprawnościami nadal nie są wystarczające.

■ **niewłaściwe informowanie w kwestii dobrowolności ubezpieczenia szkolnego**

Wciąż dochodzi do sytuacji, w których rodzice są wprowadzani w błąd w sprawie obowiązku zawarcia umowy ubezpieczenia dziecka. Informacje na ten temat powinny zostać zamieszczone na stronach internetowych wszystkich kuratorów oświaty, a sposób postępowania szkół w tej kwestii powinien podlegać wzmożonemu nadzorowi.

■ **brak zapewnienia dzieciom poczucia bezpieczeństwa emocjonalnego w szkole**

Podmiotowe traktowanie dziecka to także troska o jego bezpieczeństwo w sferze emocjonalnej. Dziecko powinno mieć pewność, że każda osoba dorosła, do której zwróci się o pomoc, udzieli mu właściwego wsparcia. Niedopuszczalne są sytuacje, aby dzieci ponosiły negatywne konsekwencje swoich szczerych rozmów z nauczycielami i specjalistami szkolnymi. Nie buduje to właściwych relacji opartych na zaufaniu

■ **niewłaściwie prowadzona reorganizacja bądź likwidacja placówek oraz zmiana sieci szkół**

W związku z reformą systemu oświaty gminy dokonywały korekty sieci szkół. Ze względu na tempo wprowadzanych zmian odbywało się to w pośpiechu. Nie zawsze organy samorządu terytorialnego w dostateczny sposób uwzględniały potrzeby zgłaszane przez mieszkańców. Skutkowało to wieloma konfliktami lokalnymi i skargami kierowanymi do różnych organów. Rzecznik był informowany o kierowaniu uczniów do szkół znacznie oddalonych od ich miejsca zamieszkania, o zbyt licznych klasach, konieczności nauki w systemie dwuzmianowym. Warunki edukacji dzieci powinny podlegać wzmożonemu nadzorowi kuratorów oświaty, a wnioski formułowane w tym zakresie powinny prowadzić do zmian w sieci szkół.

PRAWO DO OCHRONY PRZED PRZEMOCĄ, OKRUCIENSTWEM, WYZYSKIEM, DEMORALIZACJĄ, ZANIEDBANIEM ORAZ INNYM ZŁYM TRAKTOWANIEM

Państwa-Strony będą podejmowały wszelkie właściwe kroki (...) dla ochrony dziecka przed wszelkimi formami przemocy fizycznej bądź psychicznej, krzywdy lub zaniedbania bądź złego traktowania lub wyzysku, w tym wykorzystywania w celach seksualnych (...).

(art. 19 Konwencji o prawach dziecka)

Uwagi Rzecznika Praw Dziecka w zakresie przestrzegania prawa dziecka do ochrony przed przemocą, okrucieństwem, wyzyskiem, demoralizacją, zaniedbaniem oraz innym złym traktowaniem to:

■ stosowanie kar cielesnych wobec dzieci

Nadal zbyt wysoki jest odsetek osób aprobujących stosowanie kar cielesnych. Choć w stosunku do 2008 roku, kiedy aprobatę dla stosowania kar cielesnych w postaci uderzania dziecka wyrażało 78% naszego społeczeństwa, nastąpił spadek o 26%, to nadal stan ten nie jest zadowalający. Z ponownie przeprowadzonych przez Rzecznika Praw Dziecka w 2017 roku badań wynika, że poziom aprobaty dla wychowania z użyciem przemocowych środków nadal jest niepokojąco wysoki – 52% dorosłych aprobuje uderzanie dziecka, niemal jedna trzecia – 27% aprobuje bicie w postaci tzw. lania, a 21% uznaje, że bicie jest skuteczną metodą wychowawczą. Badania pokazują także, że zaledwie 28% Polaków wie o istnieniu w Polsce zakazu stosowania kar cielesnych w wychowaniu. Nadal należy prowadzić efektywne działania uświadamiające negatywne skutki fizycznego karcenia dzieci i zachęcać do wykorzystywania pożądaných metod wychowawczych.

■ konieczność opracowania i wdrożenia Narodowej Strategii na Rzecz Walki z Przemocą Wobec Dzieci

Dla lepszej ochrony dzieci przed przemocą konieczne jest opracowanie i wdrożenie Narodowej Strategii na Rzecz Walki z Przemocą Wobec Dzieci, która w sposób kompleksowy skoordynuje – dziś rozporoszoną – działalność wszystkich instytucji i organizacji zajmujących się problemem przemocy wobec dzieci.

■ konieczność reagowania na przemoc wobec dzieci

Zauważalna jest zbyt mała gotowość społeczeństwa do reagowania na przemoc wobec dzieci, podczas gdy informowanie organów ścigania oraz sądu o przypadkach krzywdzenia małoletnich jest zagwarantowane prawem i jest społecznym obowiązkiem każdego obywatela.

■ konieczność ewaluacji procedur w zakresie podejmowania interwencji w związku ze zgłoszeniem przemocy wobec dziecka

Konieczne jest udoskonalenie istniejących procedur w zakresie dokonywania oceny stanu zdrowia dziecka w trakcie interwencji policji, w szczególności pod kątem weryfikacji występujących u dziecka obrażeń ciała.

■ właściwa reprezentacja dziecka w postępowaniu karnym

Konieczne jest zintensyfikowanie prac nad zmianami prawnymi realizującymi zalecenia wynikające z orzeczenia Trybunału Konstytucyjnego o konieczności wprowadzenia unormowań, które określiłyby kompetencje i wymagania wobec osób mogących pełnić funkcję procesowego kuratora dziecka w sprawach, gdy – ze względu na konflikt interesów między dzieckiem a jego przedstawicielami ustawowymi (m.in. rodzicami lub opiekunami prawnymi) – nie może być ono przez nich reprezentowane. Ogromne znaczenie ma to w sprawach karnych, gdy dziecko może być pokrzywdzone przestępstwem popełnionym przez rodzica. Obecnie obowiązujące przepisy zawarte w Kodeksie rodzinnym i opiekuńczym nie gwarantują odpowiedniego poziomu reprezentacji małoletniego w toku postępowania.

■ zbyt rzadkie orzekanie środków karnych i probacyjnych w celu przeciwdziałania przemocy w rodzinie

Organy prowadzące postępowania karne w przypadku podejrzenia popełnienia przestępstwa w związku z przemocą w rodzinie zbyt rzadko stosują środki zmierzające do odizolowania sprawcy przemocy od osoby pokrzywdzonej – zarówno jako środek zapobiegawczy, jak też jako środek karny czy obowiązek probacyjny. W wyrokach skazujących rzadko zobowiązywano do uczestnictwa sprawcy w programach korekcyjno-edukacyjnych, które zmierzałyby do trwałych zmian w postawie i zapewniałyby bezpieczeństwo ofiarom.

■ konieczność zapewnienia bezpieczeństwa dzieciom doznającym przemocy w rodzinie

Zbyt często osoba doznająca przemocy opusza dom, nie mając świadomości o przysługujących jej prawach do ochrony związanej z możliwością złożenia wniosku o zobowiązanie sprawcy przemocy do opuszczenia lokalu, który wspólnie z nim zajmuje. Konieczne jest przeprowadzenie szeroko zakrojonych akcji informacyjnych, upowszechniających wiedzę o możliwych prawnych środkach ochrony osób doznających przemocy.

■ przemoc wobec dzieci ze strony opiekunów i nauczycieli

Nadal mają miejsce zdarzenia związane ze stosowaniem wobec dzieci przemocy fizycznej i psychicznej przez opiekunów (np. pracowników placówek pieczy zastępczej, pracowników żłobków) i nauczycieli.

Przemocowe zachowania dorosłych są najczęściej konsekwencją braku właściwego przygotowania pedagogicznego. Nie potrafią oni odpowiednio reagować na trudne zachowania dzieci i młodzieży, w porę diagnozować pojawiających się problemów, pracować z dzieckiem ze specjalnymi potrzebami edukacyjnymi. Nauczyciele i opiekunowie zbyt rzadko uczestniczą w szkoleniach z zakresu doskonalenia zawodowego. Nie zawsze otrzymują właściwe wsparcie ze strony dyrektora placówki. Nadal obserwuje się zbyt dużą tolerancję dla niewłaściwych zachowań dorosłych ze strony organów nadzorczych, rzeczników dyscyplinarnych dla nauczycieli oraz organów ścigania.

■ warunki przesłuchania małoletnich świadków i pokrzywdzonych w sprawach karnych

Mimo wprowadzenia do porządku prawnego wielu gwarancji procesowych dla małoletnich świadków i pokrzywdzonych, istnieje konieczność dalszej zmiany regulacji prawnych w tym zakresie. Należy wprowadzić obowiązek przeprowadzania szczególnego trybu przesłuchania małoletniego pokrzywdzonego i świadka w przypadku wszystkich rodzajów przestępstw, a także znieść barierę wieku 15 lat dla zastosowania szczególnych warunków przesłuchania dziecka oraz ujednoczyć sposób przesłuchania dla wszystkich osób, które nie ukończyły 18 lat.

- **konieczność zwiększenia udziału służb medycznych w rozpoznawaniu przemocy wśród dzieci**

Konieczne jest zwiększenie zaangażowania służb medycznych w rozpoznawanie przemocy wśród najmłodszych. Pomimo że dysponują oni wiedzą medyczną pozwalającą zdiagnozować zjawisko przemocy, nadal niewielu lekarzy wszczyna procedurę „Niebieskie Karty”. Należy uzupełnić program studiów medycznych o zajęcia z zakresu przeciwdziałania przemocy w rodzinie.

- **konieczność rozszerzenia katalogu przypadków wyłączających instytucję zatarcia skazania**

Obecnie nie podlega zatarciu skazanie na karę pozbawienia wolności bez warunkowego zawieszenia jej wykonania za przestępstwo przeciwko wolności seksualnej i obyczajności, jeżeli pokrzywdzony był małoletnim poniżej lat 15. Wyłączenie instytucji zatarcia skazania powinno obejmować również wyroki skazujące na karę z warunkowym zawieszeniem jej wykonania lub kary nieizolacyjne. Zaostrzenie warunków zatarcia skazania ma zmierzać do tego, by z dziećmi nie pracowały osoby niedające rękojmi prawidłowego wykonywania swych obowiązków.

- **uprzedmiotawianie dziecka w przestrzeni publicznej**

Ważkim problemem jest uprzedmiotawianie dzieci w przestrzeni publicznej (konkursy piękności, reality show, reklamy itd.). W polskim porządku prawnym brakuje instrumentów skutecznej prawnej ochrony dziecka przed nieodpowiedzialnym działaniem osób dorosłych.

- **detencja dzieci cudzoziemców w Polsce**

Rzecznik Praw Dziecka w dalszym ciągu stoi na stanowisku, że zakaz umieszczania małoletnich cudzoziemców w strzeżonych ośrodkach powinien dotyczyć wszystkich osób małoletnich.

- **konieczność zagwarantowania dostępu małoletnim cudzoziemcom i ich rodzinom do ochrony międzynarodowej na granicy RP**

Konieczne jest zagwarantowanie, aby na granicy państwa nie dochodziło do przypadków naruszenia prawa w zakresie możliwości ubiegania się o ochronę międzynarodową. Niedopuszczalne jest aby dzieci wraz z rodzicami przez wiele miesięcy

koczowały na przejściu granicznym Terespol-Brześć, z powodu bezzasadnej odmowy wjazdu na terytorium RP.

■ **konieczność ochrony dzieci przed niestosownymi treściami rozpowszechnianymi w kinach**

Brakuje norm określających procedurę nadawania oznaczenia kategorii wiekowej filmom wyświetlanym w kinach. Oznaczenie nadawane jest przez dystrybutorów filmów według ich swobodnego uznania. Często filmom nadawano oznaczenia zaniżonej kategorii wiekowej, co narażało małoletnich na odbiór treści niedostosowanych do ich psychofizycznego rozwoju. Analogiczne uregulowanie powinno znajdować zastosowanie do filmów rozpowszechnianych systemie VOD.

■ **konieczność monitorowania funkcjonowania ustawy o przeciwdziałaniu przemocy w rodzinie**

Nadal zauważalna jest zbyt mała aktywność osób pełniących swoje obowiązki służbowe lub zawodowe mające związek z opieką nad dziećmi i rodziną w przypadku podejrzenia stosowania przemocy wobec małoletnich. Nie zawsze informują one organy ścigania o możliwym przypadku krzywdzenia dziecka. Ponadto gminy i powiaty w niedostateczny sposób realizują zadania w zakresie profilaktyki w rodzinach zagrożonych przemocą poprzez prowadzenie działań edukacyjnych służących wzmocnieniu opiekuńczych kompetencji rodziców oraz realizacji programów mających na celu promowanie i wdrożenie prawidłowych postaw wychowawczych. Badania wymaga system szybkiego reagowania na przemoc wobec dzieci, w tym w zakresie skoordynowania odpowiednich służb oraz ich dyżurów w godzinach wieczornych i nocnych oraz w święta.

■ **konieczność wyszczególniania osoby dziecka i jego płci w statystykach dotyczących ofiar przemocy**

Większość prowadzonych statystyk nie specyfikuje osoby i płci dziecka jako pokrzywdzonego przestępstwem przemocy.

■ **konieczność zagwarantowania realizacji praw nieletnich umieszczonych w policyjnych izbach dziecka**

Najwyższa Izba Kontroli wskazała szereg nieprawidłowości w funkcjonowaniu policyjnych izb dziecka. Ujawniła między innymi przypadki ograniczania nieletnim kontaktu

z rodzicami, obrońcą lub opiekunem, ograniczania prawa do swobody i tajemnicy komunikowania się, naruszania prawa do intymności oraz swobodnego zgłaszania próśb, skarg i wniosków, jak również przedłużania czasu pobytu nieletniego w placówce ponad ramy czasowe określone w ustawie o postępowaniu w sprawach nieletnich.

Konieczne jest podjęcie prac nad zmianami przepisów prawa w celu stworzenia optymalnych warunków umożliwiających bezpieczny oraz zgodny z prawami dziecka pobyt nieletnich w policyjnych izbach dziecka. Niezbędne jest opracowanie i wdrożenie jednolitych standardów funkcjonowania policyjnych izb dziecka, w tym w zakresie sprawowania opieki nad nieletnimi.

■ **konieczność wprowadzenia jednolitych zasad realizacji zdań przez ośrodki kuratorskie**

Należy wdrożyć jednolite zasady funkcjonowania ośrodków kuratorskich, które uwzględniać będą zabezpieczenie potrzeb najmłodszych, co bezpośrednio przełoży się na pełniejszą realizację praw dziecka. Służyć temu mają opracowane przez Rzecznika Praw Dziecka *Standardy pracy ośrodków kuratorskich*. Celem Standardów jest osiągnięcie wysokiego poziomu pracy wychowawczej prowadzonej w ośrodkach, ukierunkowanej na wszechstronny rozwój dzieci, przeciwdziałanie demoralizacji i zaniedbaniom opiekuńczo-wychowawczym, a także podniesienie i ujednolicenie standardów pracy merytorycznej i działalności organizacyjnej ośrodków kuratorskich.

■ **konieczność urealnienia środków wychowawczych stosowanych wobec nieletniego**

Konieczna jest zmiana ustawy o postępowaniu w sprawach nieletnich w zakresie stosowanych wobec nieletniego środków wychowawczych, tj. urealnienie stosowania skierowania nieletniego do ośrodka kuratorskiego, urealnienie stosowania środka wychowawczego w postaci zobowiązania nieletniego do wykonywania określonych prac na rzecz społeczności lokalnej, rezygnacja ze środka w postaci nadzoru zakładu pracy i wprowadzenie w jego miejsce nowego środka wychowawczego w postaci nadzoru szkoły, szersze wykorzystanie mediacji, a także ustawowe umocowanie instytucji izb policyjnych. Zasadne jest również wprowadzenie zmian umożliwiających oddziaływanie na rodzinę, która przeżywa trudności opiekuńczo-wychowawcze, poprzez pracę z dzieckiem i rodzicami prowadzoną w ośrodku kuratorskim.

■ **brak kwestionariuszy do szacowania zagrożenia przemocą i algorytmów postępowania w przypadkach zdiagnozowanej przemocy**

Dla funkcjonariuszy policji, pracowników szkół, placówek oświatowych oraz ochrony zdrowia opracowano narzędzia związane z szacowaniem ryzyka zagrożenia życia i zdrowia w związku z przemocą domową oraz algorytmy wskazujące na sposób postępowania w przypadku podejrzenia przemocy. Tożsame narzędzia powinny zostać opracowane również dla jednostek organizacyjnych pomocy społecznej oraz gminnych komisji rozwiązywania problemów alkoholowych, co pozwoliłoby zwiększyć liczbę skutecznych interwencji podejmowanych w przypadkach przemocy domowej.

■ **problemy z przyjęciem osoby sądowo zobowiązanej do leczenia odwykowego**

Nadal problemem jest niska efektywność systemu w zakresie przyjmowania osób skierowanych orzeczeniem sądu na leczenie. Zdarza się, że okres oczekiwania na miejsce przekracza okres obowiązywania postanowienia o poddaniu się przymusowemu leczeniu. Wynika to z faktu, że sądy zwracają się jednocześnie do kilku zakładów leczenia odwykowego o wyznaczenie terminu przyjęcia osoby zobowiązanej do poddania się leczeniu odwykowemu. W momencie przyjęcia pacjenta na leczenie sądy nie informują pozostałych podmiotów leczniczych o tym fakcie, co przedłuża czas oczekiwania innych osób zobowiązanych do poddania się leczeniu odwykowemu na przyjęcie do szpitala.

■ **nierealizowanie przepisów w zakresie wyznaczania miejsca wykonania środka leczniczego dla nieletnich**

Z powodu zawieszenia działalności Komisja ds. Kierowania, Przenoszenia i Pobytu Nieletnich w Publicznych Zakładach Opieki Zdrowotnej nie realizuje ustawowych zadań. Należy prawnie określić rodzaj podmiotów leczniczych właściwych do wykonywania środka o charakterze leczniczo-wychowawczym oraz zasad kierowania do nich nieletnich.

■ **niedostateczna ochrona praw nieletnich w postępowaniu sądowym**

Zdarzają się sytuacje, w których sądy w trybie zabezpieczenia umieszczają nieletniego w szpitalu psychiatrycznym bez przeprowadzenia dowodu z opinii dwóch biegłych psychiatrów bądź w oparciu o opinię sporządzoną tylko przez jednego biegłego lekarza psychiatrę lub opiniodawczy zespół sądowych specjalistów. Należy wyeliminować tę praktykę i zagwarantować bezwzględne przestrzeganie przepisów prawa w tym zakresie.

■ konieczność zabezpieczenia dobra małoletniego pokrzywdzonego w postępowaniu przygotowawczym

Szybkie i sprawne zebranie oraz zabezpieczenie dowodów ma istotne znaczenie dla czynności przesłuchania małoletniego pokrzywdzonego. Należy dążyć do tego, aby przesłuchanie dziecka było przeprowadzone wyłącznie raz i tylko wtedy, gdy jego zeznania mogą mieć znaczenie dla rozstrzygnięcia w sprawie, a więc już po zebraniu innych dowodów. Konieczne jest podjęcie działań zmierzających do podwyższenia kwalifikacji osób prowadzących postępowania karne, w których uczestniczą dzieci, a także wypracowanie standardów w zakresie sprawnego zbierania materiału dowodowego, umożliwiających skuteczne i szybkie przeprowadzenie czynności z udziałem małoletnich.

■ konieczność zagwarantowania nieletnim pełnego prawa do obrony

Należy zapewnić pełną realizację prawa nieletniego do obrony. Obecnie decyzja prezesa sądu w zakresie przyznania pełnomocnika z urzędu ma charakter uznaniowy, co może skutkować brakiem realizacji prawa nieletniego do obrony.

■ przemoc rówieśnicza w szkołach i placówkach

Wciąż aktualny jest problem przemocy rówieśniczej w placówkach systemu oświaty. W wielu przypadkach zdarzenia takie mają miejsce za cichym przyzwoleniem dorosłych, tzn. nauczycieli bądź wychowawców. Konieczna jest pilna obserwacja zachowań dzieci i jak najwcześniejsze diagnozowanie występujących problemów. Nauczyciele i wychowawcy powinni w tym względzie otrzymać wsparcie od dyrektora szkoły lub placówki. W żadnym razie nie może być akceptacji dorosłych dla stosowania przemocy w celu wymuszenia posłuszeństwa. Każdy taki przypadek powinien być wnikliwie analizowany, a winni surowo ukarani.

■ cyberprzemoc w szkołach i placówkach

Przemoc rówieśnicza coraz częściej przybiera formę wysyłania wulgarnych e-maili, SMS-ów, MMS-ów, zaczepek za pomocą komunikatorów i na czatach, publikowania i rozsyłania ośmieszających informacji itp. Specyfika nowoczesnych środków komunikacji powoduje, że ofiarom przemocy trudno sobie poradzić z takim aktem przemocy. W skrajnych przypadkach może stać się on przyczyną samobójstwa dziecka. Należy podejmować działania edukacyjne skierowane do osób pracujących z dziećmi i młodzieżą oraz zachęcać ich do współpracy z rodzicami lub opiekunami dzieci w tym zakresie.

■ konieczność urealnienia przepisów normujących postępowanie dyscyplinarne nauczycieli

Należy wydłużyć trzymiesięczny termin na wszczęcie postępowania dyscyplinarnego. W tym czasie swoje działania musi przeprowadzić rzecznik dyscyplinarny oraz Rzecznik Praw Dziecka. Praktyka pokazała, że postępowania wyjaśniające niejednokrotnie kończą się zbyt późno, by Rzecznik Praw Dziecka lub komisja dyscyplinarna mogli skorzystać ze swoich uprawnień w celu ochrony praw dziecka.

Istnieje również konieczność zmiany przepisów, tak by ukaranie nauczyciela na podstawie Kodeksu pracy nie powodowało automatycznego umorzenia postępowania dyscyplinarnego.

■ wprowadzenie należytych gwarancji procesowych dla małoletnich cudzoziemców

Nadal nie został rozwiązany problem zapewnienia należytej reprezentacji małoletnim cudzoziemcom przebywającym na terytorium RP bez opieki. Wciąż brakuje rozwiązań, które pozwalałyby na ustanowienie dla takich dzieci osoby, która mogłaby je reprezentować w każdym postępowaniu administracyjnym i sądowym. Kompleksowość i trwałość reprezentacji jest warunkiem nawiązania przez dziecko trwalszej relacji z wyznaczonym kuratorem, a w konsekwencji pełnego zabezpieczenia najlepszego interesu małoletniego. Propozycje zmian w obowiązujących przepisach, poprzez wprowadzenie nowego rodzaju kurateli dla małoletnich cudzoziemców bez opieki, Rzecznik przedstawił Ministrowi Sprawiedliwości.

■ żebractwo z wykorzystaniem dzieci

W dalszym ciągu problemem pozostaje wykorzystywanie małoletnich do żebractwa. Zjawisko to zaobserwować można szczególnie w dużych miastach, a jego nasilenie następuje w miesiącach letnich. Proceder ten należy uznać za szczególną formę przemocy, powodującą degradację osobowości dziecka i niekorzystnie wpływającą na jego rozwój. Należy wzmocnić działania wszystkich instytucji odpowiedzialnych za realizację praw dziecka w tym zakresie.

■ brak zabezpieczenia praw dzieci umieszczonych w schroniskach dla nieletnich

Konieczna jest zmiana przepisów ustawy o postępowaniu w sprawach nieletnich, poprzez nałożenie na sądy obowiązku wydania każdorazowo postanowienia o przedłużeniu pobytu nieletniego w schronisku dla nieletnich, obowiązku okresowej kontroli zasadności

tego pobytu, także po skierowaniu sprawy na rozprawę oraz wskazanie maksymalnego terminu, na który może być przedłużony pobyt nieletniego w schronisku dla nieletnich. Niezbędne jest również wprowadzenie kontroli instancyjnej orzeczenia sądu o przedłużeniu pobytu nieletniego w schronisku dla nieletnich oraz określenie terminu rozpoznania zażalenia na postanowienie o umieszczeniu i przedłużeniu pobytu nieletniego w schronisku, który powinien być niezwłoczny. Jeżeli zachodzi potrzeba wydania opinii psychiatrycznej, która jest poprzedzona obserwacją psychiatryczną, okres obserwacji psychiatrycznej powinien być wliczony do maksymalnego okresu pobytu nieletniego w schronisku dla nieletnich. Dodatkowo należy zagwarantować nieletniemu prawo do korzystania z pomocy obrońcy. Obecnie prawo to jest ograniczone. Uwzględnienie wniosku nieletniego uzależnione jest bowiem od uznania prezesa sądu, że udział obrońcy w sprawie jest potrzebny.